

שיבת כפר בירעם

טכנולוגיה ומסורת ככלי להחייאת כפרים נטושים

ארז זכנון

ארז זכנון

שיבת כפר בירעם

פרויקט גמר

סטודיו עירוני

מנחים | פרופ"ח אורי הלאבי, אד"ר ישוע גוטמן

אדריכלות חוקרת

מנחים | ד"ר אור אלכסנדרוביץ', אד"ר ליאת אייזן

מסלול לארכיטקטורה ובינוי ערים

הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

2025 - 2024

תוכן עניינים

1	מבוא
7-2	מיקום והיסטוריה
11-8	האוכלוסיה והמרחב
13-12	מצב קיים תוכניות החלות על המרחב
14	וועדת ליבאי
19-15	הרקמה הבנויה - הריסות ומבני ציבור
21-20	פאנטזיה
45-22	התערבות
46	רשימת מקורות

מבוא

שיבת כפר בירעם

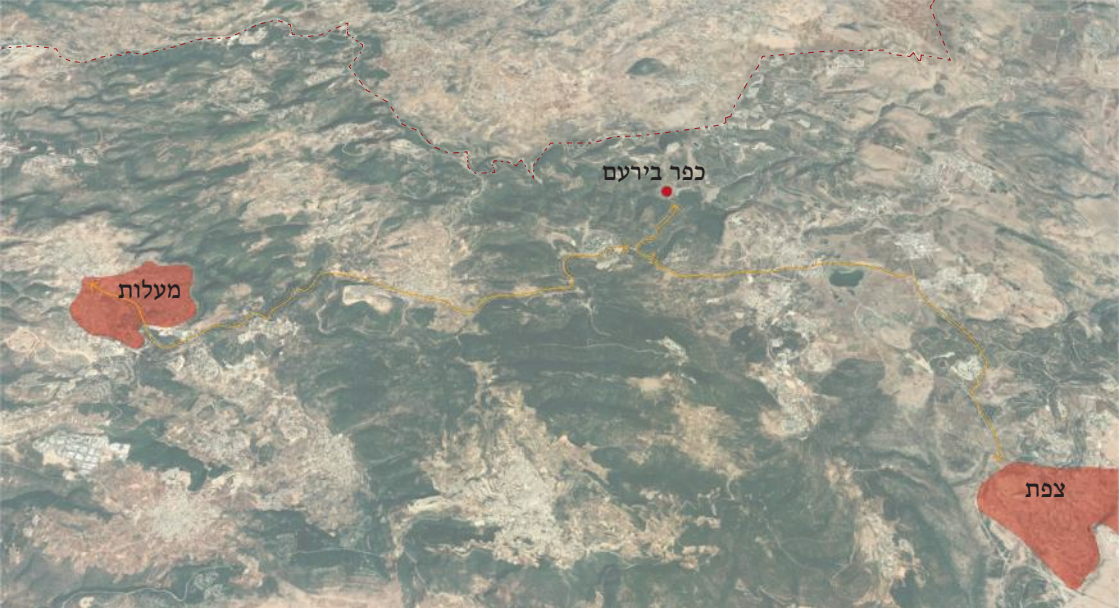
טכנולוגיה ומסורת ככלי להחייאת כפרים נטושים

הפרויקט בוחן היכן טכנולוגיה חדשנית וערכים תרבותיים ומסורתיים מהווים כלי להחייאת כפרים נטושים במיוחד אלו שהאוכלוסייה המקורית שלהם עדיין קימת ודורשת השיבה להם.

כגון הסוגייה של שני הכפרים הגללים של בירעם ואיקרת שפוננו בסוף שנת 1948 לאחר סיום הלחימה והקמת מדינת ישראל. כך ששני הכפרים פונו לכפרים כרובים ללא לחימה, לאחר שבקשו מהם חיילי צה"ל בלהתפנות ל 15 ימים מתוך סיבות ביטחוניות, למרות שלפני הגירוש התושבים קיבלו תעודת זהות ישראלית.

אך במקביל לאורך השנים התפתח ביוזמת התושבים המפונים מאבק שדרשו בו את החזרה לבתים שלהם וכתוצאה ממאבק זה ישראל הרשמית וגם הציבור הרחב כן הקירו בזכות התושבים, כך שבשנת 1953 בית המשפט העליון לצדק הכיר בזכות התושבים בלשוב לגור בבתיים שלהם ולהחיות הכפר, גם דרך הבטחות שונות על ידי גורמים ממשלתיים בשנות ה-70 ועד ועדת ליבאי בשנת 1993 שאפילו הציעה כללים לתכנון שני הכפרים בירעם ואיקרת.

הפרויקט עצמו יעסוק רק בכפר בירעם לשם בחינת גיבוש אסטרטגיה להחייאת כפרים ומרקמים נטושים דרך שילוב כלים וצרכים טכנולוגיים עם ערכי מסורת תרבות ושיכות.

מפה 1 - מיקום של כפר בירעם

מיקום והיסטוריה שיבת כפר בירעם

כפר בירעם היה יישוב מרוני שהתקיים מאמצע המאה ה-15 ועד לסיום המנדט הבריטי בארץ ישראל בשנת 1948. הכפר שכן כ-4 ק"מ מהגבול הישראלי-לבנוני ובמרחק של כ-30 דקות נסיעה מהעיר צפת.

במהלך הסכסוך הערבי-יהודי בשנת 1948, כחודש לאחר הכרזת עצמאותה של ישראל, תושבי הכפר גורשו לזמן קצר כך שביקשו מהם החיליים להתפנות מהכפר ל 15 יום מתוך סיבות ביטחוניות, אך בפועל העקירה הפכה לקבועה. מאז, הכפר נותר נטוש למעלה מ-70 שנה, מה שהוביל למאבק חברתי ולשימורו כזיכרון קולקטיבי, המסמל את תקוות התושבים להחיותו מחדש.

עם זאת, הכפר המרוני המוכר לנו כיום נבנה על חורבות מספר יישובים קדומים. שניים מהם ידועים בוודאות: העיירה היהודית העתיקה ברעם מהמאה ה-3, אשר שרידיה כוללים בית כנסת עתיק, וכפר מוסלמי מתקופת הממלוכים, ששמו אינו ידוע אך ניתן למצוא את עקבותיו באזור כפר בירעם.

תאריך הייסוד המדויק של הכפר המרוני כפר בירעם אינו מתועד, אך על פי המסורת שעברה בעל פה על ידי תושביו וכן על פי מקורות היסטוריים כתובים של הקהילה המארונית, הכפר הוקם בסביבות המאה ה-15.

זאת, לאחר תבוסת הממלוכים בלבנון, אשר הובילה תנועה של אוכלוסייה מארונית מכפרים בצפון לבנון דרומה – אל דרום לבנון והגליל בארץ הקודש.

הכפר צמח סביב גרעין מרכזי שכלל כנסייה, בית ספר וחצר המקשרת ביניהם, כאשר מסביבם נבנו מספר מבני מגורים. עם השנים הכפר התפתח והגיע לשיאו בתחילת המאה ה-20, כאשר התגוררו בו 1,285 תושבים. מספר זה הצטמצם משמעותית בעקבות ההרעבה המארונית שבוצעה על ידי העות'מאנים בשנת 1915, שהובילה למותם ולהגירתם של 60% מתושבי הכפר.

עם תחילת המנדט הבריטי, מעמדו של הכפר החל להשתקם. בנוסף להיותו כפר חקלאי, הוא עבר תהליך מודרניזציה, שבמהלכו הוקמו שלושה בתי ספר, נפתחו בתי קפה, חנויות, וחברת אוטובוסים. תושבי הכפר החלו לאמץ מקצועות חדשים, ובין היתר, שלושה רופאים, שלמדו באוניברסיטה בביירות, החלו לעסוק ברפואה בכפר.

עם זאת, לאחר 20 שנה בערך נעקרו תושבי הכפר, ואיבדו את אדמותיהם ומקצועותיהם. במקום זאת, הם נאלצו לעבוד כפועלים חקלאיים אצל אחרים וכשכירים פשוטים, דבר שהעמיק וחיזק את תחושת השייכות שלהם לכפר לאורך השנים.

תמונה למרכז הכפר של בירעם - מופיע בה הכנסייה ובניין בית הספר

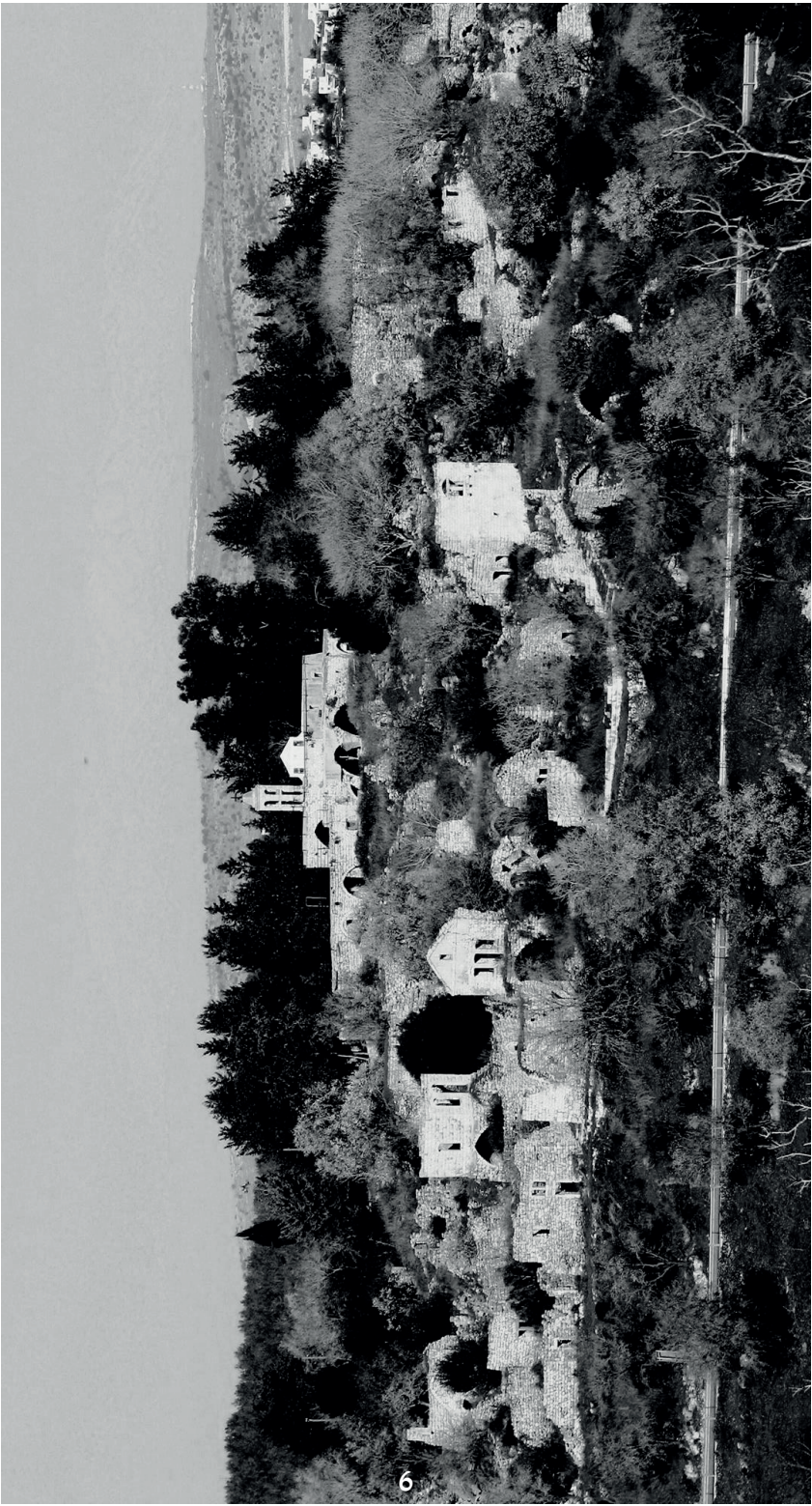
תמונה מכפר בירעם לאחר ההפצצתו בשנת 1953

לאחר העקירה, מרבית תושבי בירעם הועברו לגוש חלב – כפר נוצרי-מארוני סמוך – ושם השתקעו. אף שהסביבה החדשה הייתה יחסית דומה לזו שהכירו, והקליטה הייתה חלקית, העקורים המשיכו לדרוש את שובם לבתיהם, בהתאם להבטחות שניתנו להם על ידי הצבא. עם זאת, הממשלה סירבה להיענות לדרישות ואף אסרה עליהם לחזור או לבקר בכפרם.

השילוב בין תחושת השייכות העמוקה לבירעם לבין תחושות של ניכור, ניתוק ואובדן, הוביל למאבק פוליטי ומשפטי. בשנת 1953 פנו העקורים לבג"ץ בדרישה להחזיר להם את אדמותיהם ולאפשר להם להתגורר מחדש בכפר. בית המשפט העליון הכיר בזכותם של עקורי בירעם ואיקירת לשוב לבתיהם, וקבע כי אין כל מניעה ביטחונית המונעת את חזרתם.

אולם, בניגוד מוחלט להחלטת בג"ץ, ערך הצבא באותה שנה תרגיל צבאי שבמהלכו הופצצו בתי בירעם, והאזור הוגדר כשטח צבאי סגור. מאז, החלטות בית המשפט לא יושמו, הצדק לא מומש, והעקירה נמשכת עד ימינו. למרות זאת, האוכלוסייה המפונה המשיכה להיאבק בעקביות ולדרוש את זכותה לשוב לכפר.

תמונה לכפר גיש "גוש חלב" - הכפר שפוזנו אילו תושבי בירעם

במקביל להתפתחויות הפוליטיות, העברת האוכלוסייה הבירעמית לגוש חלב יצרה שינוי דמוגרפי משמעותי: קהילה שנעקרה מכפרה הפכה לאוכלוסייה מוחלשת, חסרת שייכות אמינית למקום החדש.

עם השנים החלה מגמת הגירה נרחבת, שבמהלכה עקורי בירעם עזבו בהדרגה את גוש חלב ועברו להתגורר בערים כגון חיפה, עכו, נצרת ותל אביב, ובהמשך אף התפזרו ברחבי העולם. תהליך זה, שהושפע ממודרניזציה ומאובדן האדמות, אילץ את בני הקהילה לנטוש את אורח החיים הכפרי בשלב מוקדם, לרכוש השכלה ולהשתלב בעבודות שאינן מבוססות חקלאות. כך הם מצאו את מקומם במרחבים אורבניים חדשים, תוך הסתגלות למציאות כלכלית וחברתית שונה.

עם זאת, למרות המעבר והפיזור, שמרו בני בירעם על קשר עמוק למסורתם, והמשיכו לשוב לביקורים בכפרם הנטוש, תוך דרישה מתמדת להחייאתו מחדש.

האוכלוסייה והמרחב

כפר בירעם המקום והאנשים לאחר הגירוש

מתוך הקשר העמוק של האוכלוסייה לאדמתה ולמסורתה, התארגנו העקורים בוועד מקומי שייצג אותם, ובמקביל פעלו במסגרת תנועות נוער שונות. יחד, הם קידמו פעולות להחייאת המרחב של בירעם באופן זמני, והפכו אותו ממקום הרוס ושומם לאזור מפגש חי ותוסס, שמחיה את זכר הכפר החרב.

הוועד והתנועות אף שיתפו פעולה עם עקורי איקרית, מה שיצר ברית מאבק משותפת וחיזק את הקשר בין שתי הקהילות – חרף המרחק הגיאוגרפי ביניהן.

בשנות ה־70 הצליחו לגייס את תמיכת הציבור הישראלי הרחב, ערבים ויהודים כאחד, שהצטרפו להפגנות ותמכו בזכות השיבה של עקורי בירעם ואיקרית. בעקבות זאת, מפלגות רבות ואף גורמים רשמיים בממשלה התחייבו להשיב את התושבים ולבנות מחדש את הכפרים.

אף שהבטחות אלו לא מומשו, התקווה והרצון לשוב נותרו בלב התושבים. הם שמרו על מסורת העלייה השנתית לכפר בחג הפסחא ובחג המולד, והחיו מחדש את פעילות הכנסייה – כך שבכל יום ראשון מתקיימת בה תפילה. בנוסף, הקימו קייטנת קיץ שפעלה בין השנים 1982–2005, ואפשרה לילדים לשהות בכפר ההרוס ולהכיר את בית אבותיהם.

בבירעם נשמרו גם מסורות נוספות: טקסי חתונה נערכים בכפר עד היום, ורבים מהתושבים מקפידים להיקבר בבית העלמין המקומי. קשר עמוק זה לאדמה איפשר את המשך המאבק עד שנות ה־90, והוביל להקמת ועדת ליבאי בשנת 1993. אף שזו עוררה תקווה לשינוי, בפועל העקירה נמשכה גם לאחר מכן.

תיעוד לעבודות השימור של מרכז הכפר (כנסייה ובית ספר) שנעשו בשנת 2005

לאחר כישלון יוזמת ועדת ליבאי, המשיכו התושבים במאבק פחות מוסדר, וניצלו הזדמנויות שונות – כמו חגים דתיים וביקורי אישים רוחניים בכירים, בהם ביקור הפטריארך המארוני בשנת 2013 וביקור האפיפיור בשנת 2014 – כדי להשמיע את קולם.

לצד מאבק זה, אימצו התושבים גישה של Bottom Up, שבאה לידי ביטוי בפעולות שטח כגון ניקוי הכפר ההיסטורי, שימור מבני הציבור שנותרו בו (הכנסייה ובית הספר), ושימור השבילים ההיסטוריים שחיברו בין הבתים. התושבים אף סימנו את מיקומי בתיהם המקוריים, כדי להנציח עבור הדורות הבאים איזה בית השתייך לאיזו משפחה.

במקביל לפעולות בשטח, בירעמיים רבים פעלו גם בזירה התרבותית והאמנותית להנצחת זכר הכפר: הם כתבו את ההיסטוריה של בירעם, תיעדו את המאבק הפוליטי, והוציאו לאור ספרים ומאמרים שעסקו בסוגיית בירעם.

התמדה במעשי מאבק צנועים אלו שמרה את בירעם חיה בזיכרון תושביה העקורים וצאצאיהם, וכן שמרה את הסוגיה המשפטית והפוליטית של בירעם ואיקרת נוכחת – באקדמיה, בשיח הפוליטי בישראל, וגם בחיי היום-יום.

בשנת 2016 התקיים דיון בכנסת ביוזמת חברי הכנסת עופר שלח (יש עתיד) ואיימן עודה (הרשימה המשותפת), בהשתתפות נציגי ועד בירעם ונציגים מאיקרת, לצד קהל של עקורים משני הכפרים. מטרת הדיון הייתה להציע פתרון לסוגיית בירעם ואיקרת, להעלות למודעות את אי-הצדק שנמשך לאורך עשרות שנים, ולהחיות את סיפורם של שני הכפרים. אף שהדיון לא הביא לפתרון מעשי, הוא שיקף את העובדה שהמאבק להשבת התושבים עדיין חי וקיים, וכי גם נכדיהם של העקורים ממשיכים לשמור על קשר עמוק לכפר ולמסורת – יותר מ־70 שנה לאחר העקירה.

ועדת ליבאי משנת 1993 תפסה מקום מרכזי בדיון זה, והפתרונות שהציעה הוצגו כהצעות הגיוניות וזכו להסכמה רחבה יחסית. עובדה זו חיזקה את מעמדה של הוועדה כבסיס וכנקודת מוצא לפרויקט הנוכחי.

במסגרת הפרויקט, נעשתה השוואה בין המצב הקיים לבין מסקנות ועדת ליבאי, תוך בחינת הפערים בינה לבין דרישות התושבים.

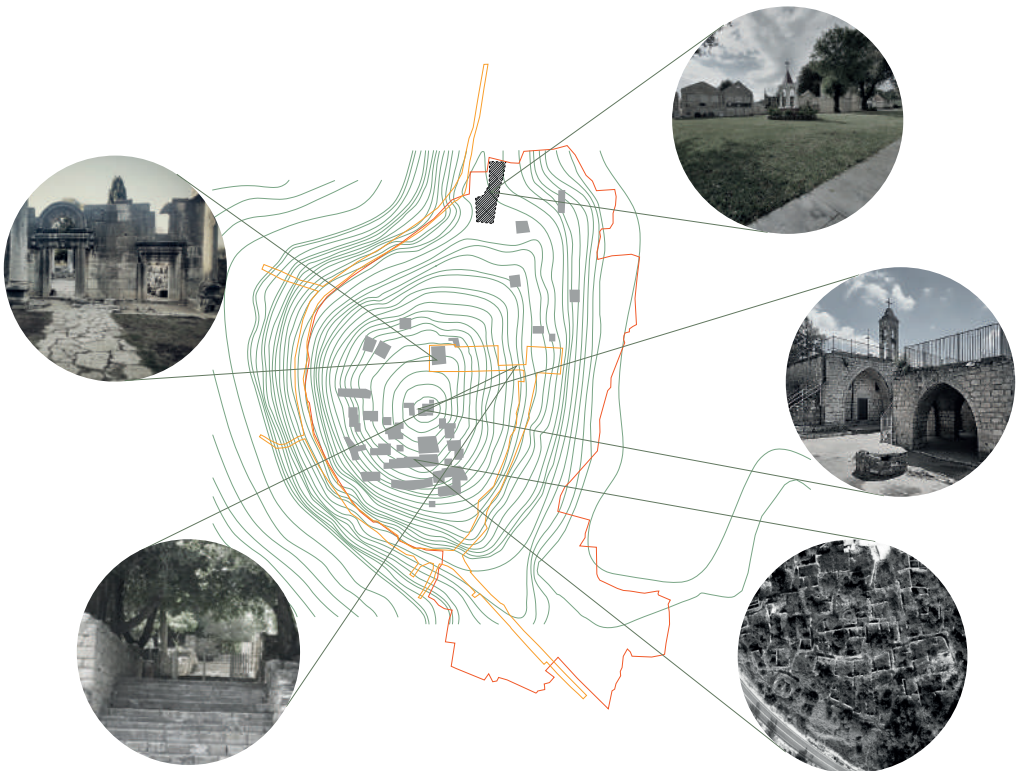
דיון בכנסת לגבי הסוגיה של הכפרים בירעם ואיקרת שנת 2016

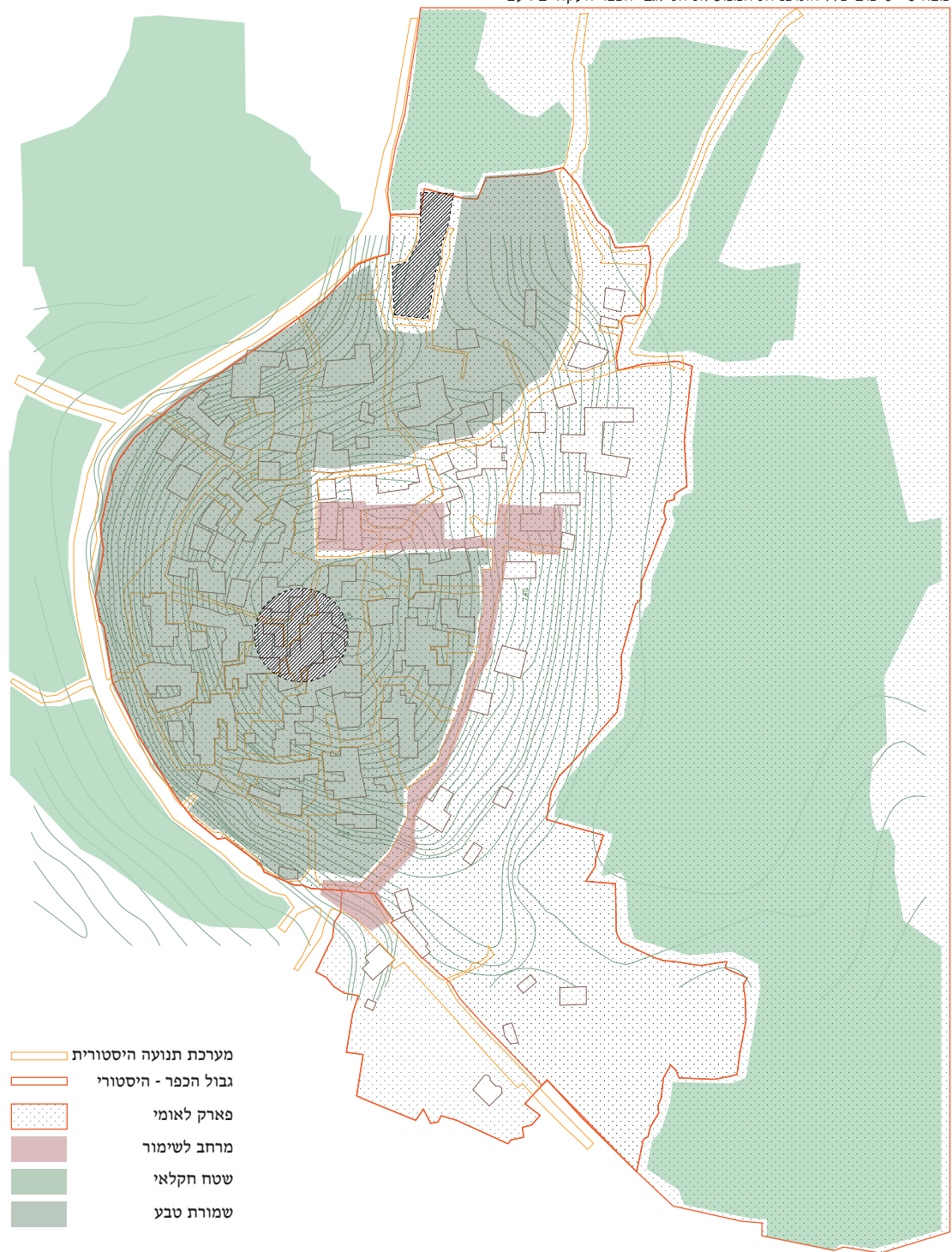

תוכניות החלות על המרחב הצעות ותכנון קיים

טיול בכפר בירעם כיום מאפשר להבחין בנרטיבים שונים, תוצאה ישירה של המאבק ההיסטורי. מצד אחד, ניתן לראות את בית הכנסת העתיק, ששומר ושוקם, וסביבו בוצע פיתוח נופי משמעותי בהתאם להוראות התכנון האזורי, הרואה בכפר חלק מגן לאומי ומחייב את שימור בית הכנסת וסביבתו. מצד שני, בלב הכפר שעדיין שומר על חיותו, נמצאים הכנסייה ובית הספר, המשמשים עד היום את הקהילה לצרכים דתיים, לימודיים ותרבותיים. בנוסף, בית הקברות של הכפר ממשיך לפעול ומתוחזק בידי המועצה המקומית גוש חלב.

באופן זה, ניתן לזהות בתוכניות החלות על האזור את ההיסטוריה המורכבת של המקום ואת המחלוקות המתמשכות סביבו.

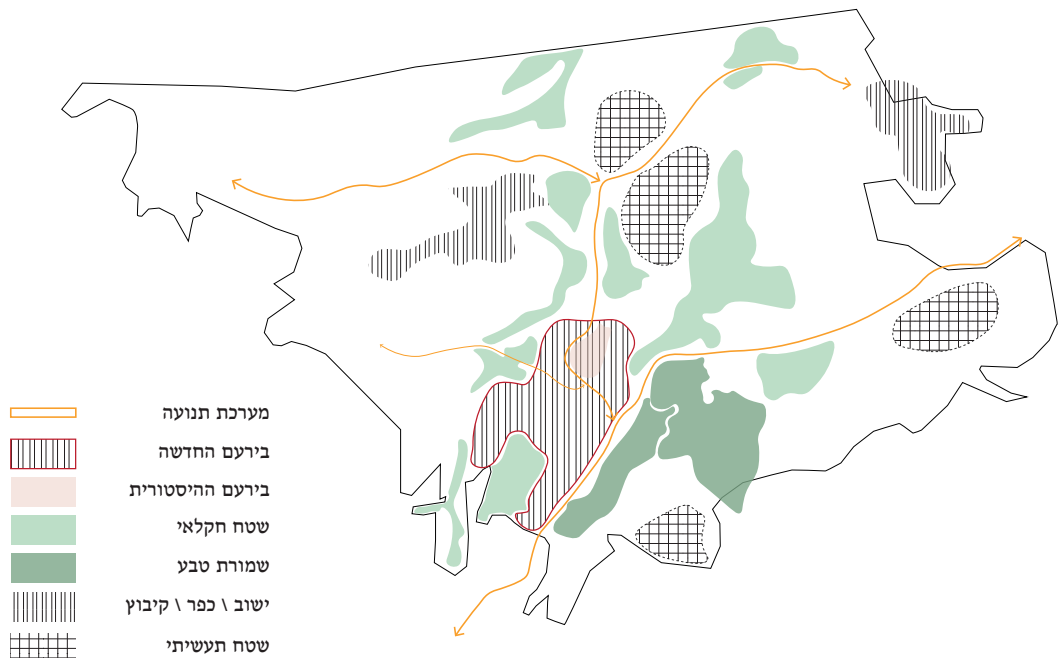
וועדת ליבאי

הצעות והחלטות וועדת ליבאי 1993

בשנת 1993, לאחר שנים ארוכות של מאבק ללא הישגים ממשיים, יזם ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל את הקמת ועדת ליבאי, במטרה למצוא פתרון לסוגיית הכפרים איקרת ובירעם.

הוועדה ניהלה דיונים עם התושבים, ובסיכומם קבעה חמישה כללים להקמת הכפרים מחדש – חלקם עוררו מחלוקות הן בין הוועדה לתושבים והן בתוך הקהילה עצמה. הכללים כללו תכנון הכפרים בהתאם לתמ"א 31, ניהול כל כפר כיישוב קהילתי, והגבלת שטח כל כפר ל-600 דונם. לכל משפחה הוקצה מגרש של 500 מ"ר, שעליו ניתן יהיה לבנות עד שלוש יחידות דיור.

עם זאת, ההחלטה שעוררה את הביקורת הגדולה ביותר הייתה האיסור לבנות בשטח הכפר ההיסטורי, שהוגדר כאתר בעל חשיבות היסטורית ונקבע כי יישאר נטוש. החלטות אלו התקבלו אף לאחר שיתוף ציבור, שבמסגרתו הגישו התושבים תוכנית להקמת הכפר החדש דווקא בשטח ההיסטורי של הכפר.

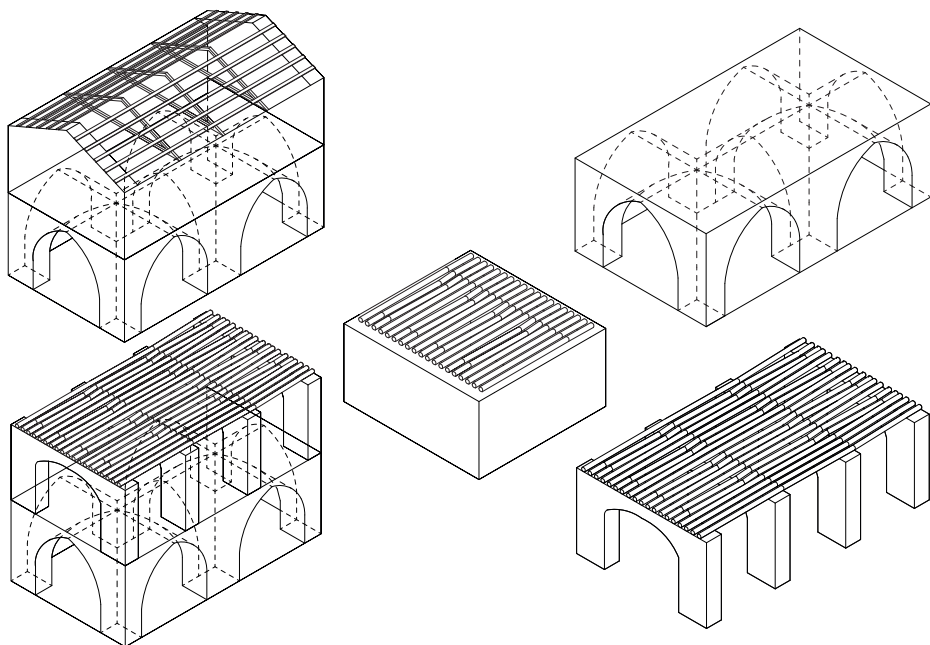
הרקמה הבנויה

טפולוגיות הבנייה בכפר בירעם קיים ושרדיים

בירעם התאפיינה במרקם צפוף של מבני מגורים צמודי קרקע, שבהם חיו התושבים במבנים רבועים שניתן לחלקם לחמישה טיפוסים, בהתאם לחומר הגג ולמספר הקומות (קומה אחת או שתיים). חלק מהמבנים נבנו בקמרונות, אחרים התבססו על קשתות שעליהן הונחו קורות עץ, ומעליהן שכבות בוץ וקש.

במבנים דרקומתיים נעשה לעיתים שילוב בין שיטות בנייה שונות – קומת הקרקע נבנתה בקמרונות, בעוד שבקומה העליונה נעשה שימוש בגגות מסוגים שונים. משפחות אמידות בחרו בגגות רעפים, בעוד שרוב הבתים נבנו עם גגות עץ וקש.

למרות האחידות היחסית בחומרי הבנייה – כאשר רוב הקירות נבנו מאבן והגגות מעץ – לכל מבנה הייתה ייחודיות משלו, שכן הבנייה התבצעה בסגנון ורנקולרי, ללא תכנון מוקדם ומדויק.

גבול הכפר - היסטורי

בית בנוי קמרונות

בניין היסטורי

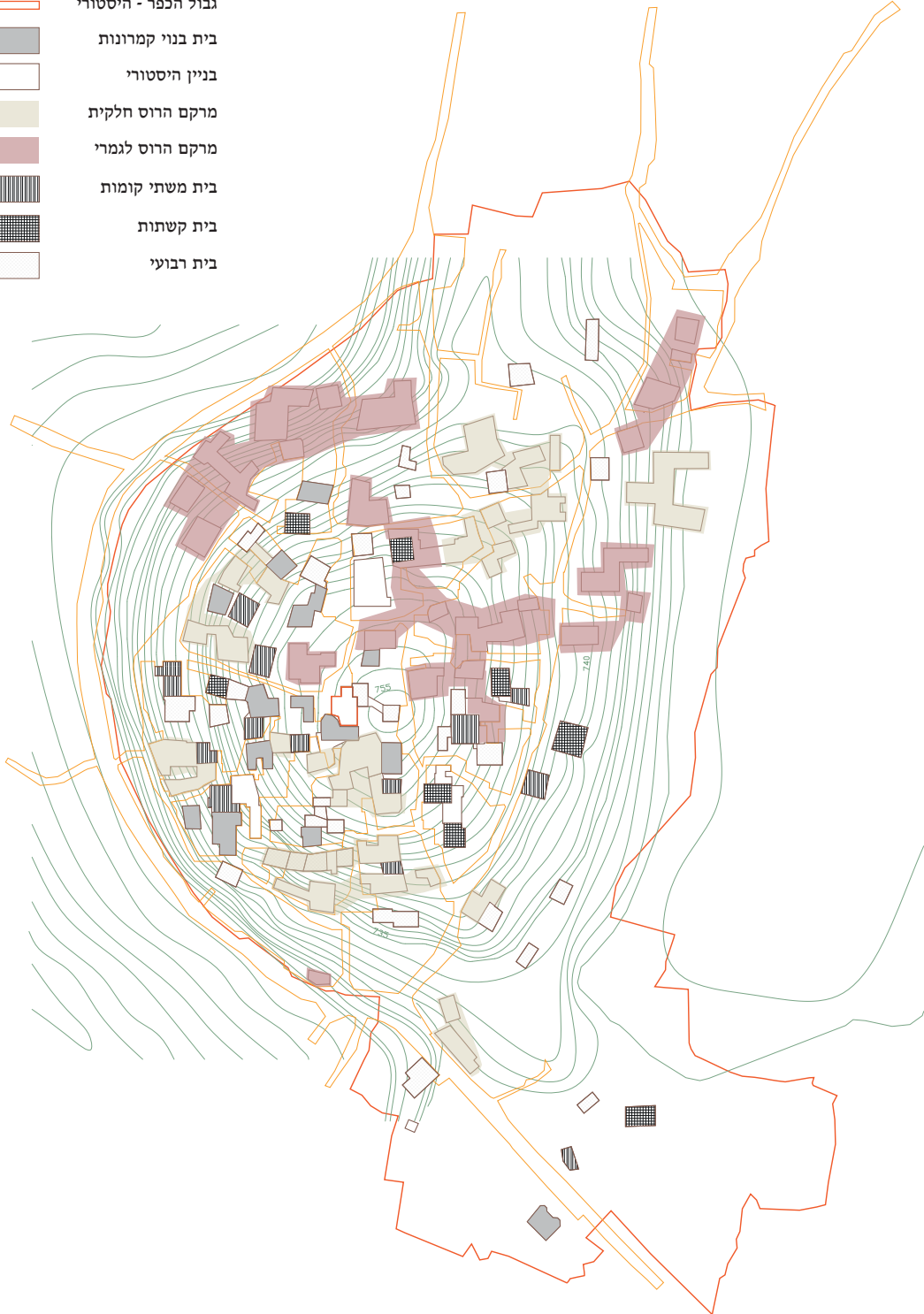
מרקם הרוס חלקית

מרקם הרוס לגמרי

בית משתי קומות

בית קשתות

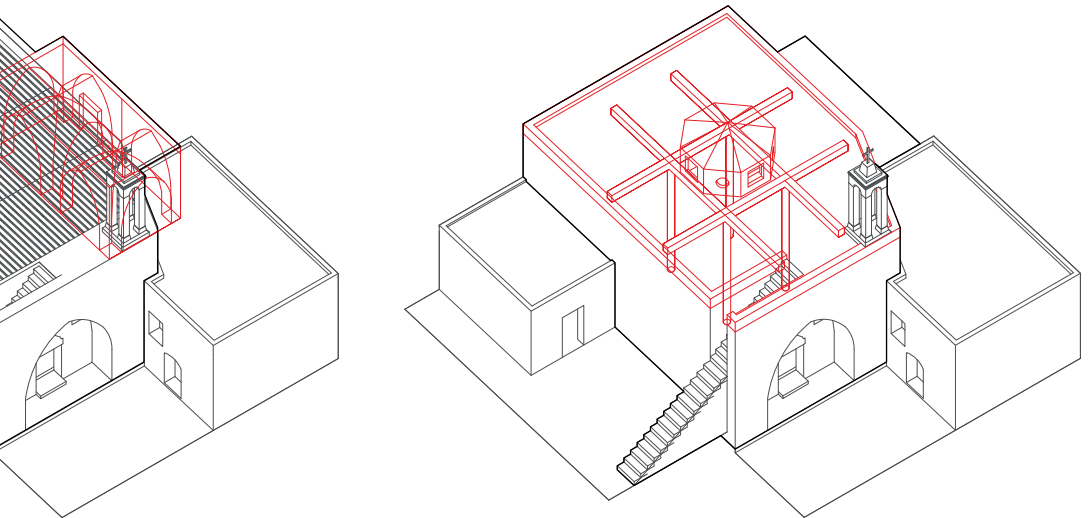
בית רבועי

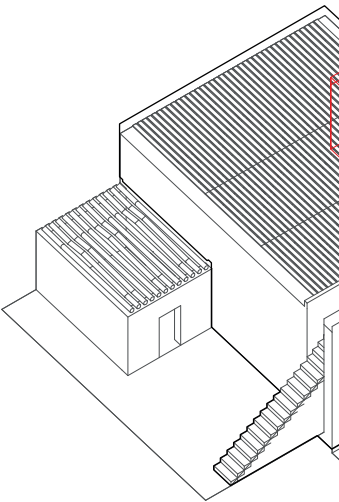
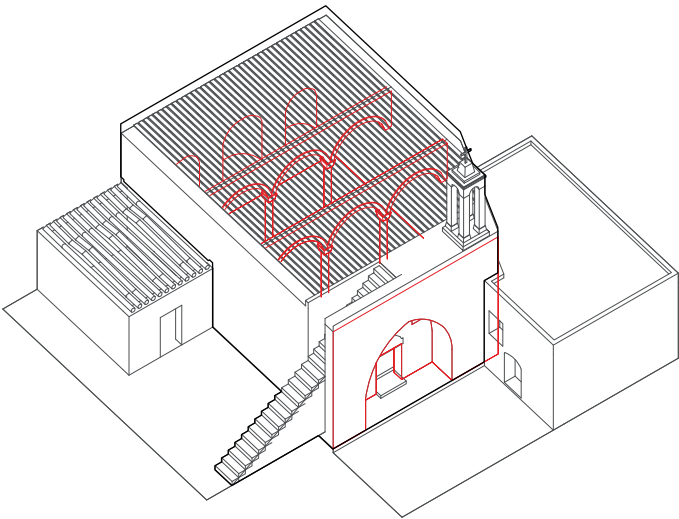

מבני ציבור כנסייה ושלושה בתי ספר

בבירעם פעלו מספר מבני ציבור, כשהבולטים שבהם היו הכנסייה המרונית ובית הספר המרכזי שמוקמו בראש הגבעה. בנוסף אליהם פעלו במרחב עוד שני בתי ספר, שנעלמו עם הריסת הכפר. בתי הספר שירתו לא רק את תושבי בירעם אלא גם את תושבי הכפרים הסמוכים, ונוכחותם העידה על מסורת רבת-שנים של השכלה, שאיפה להתקדמות ורצון לרכוש ידע.

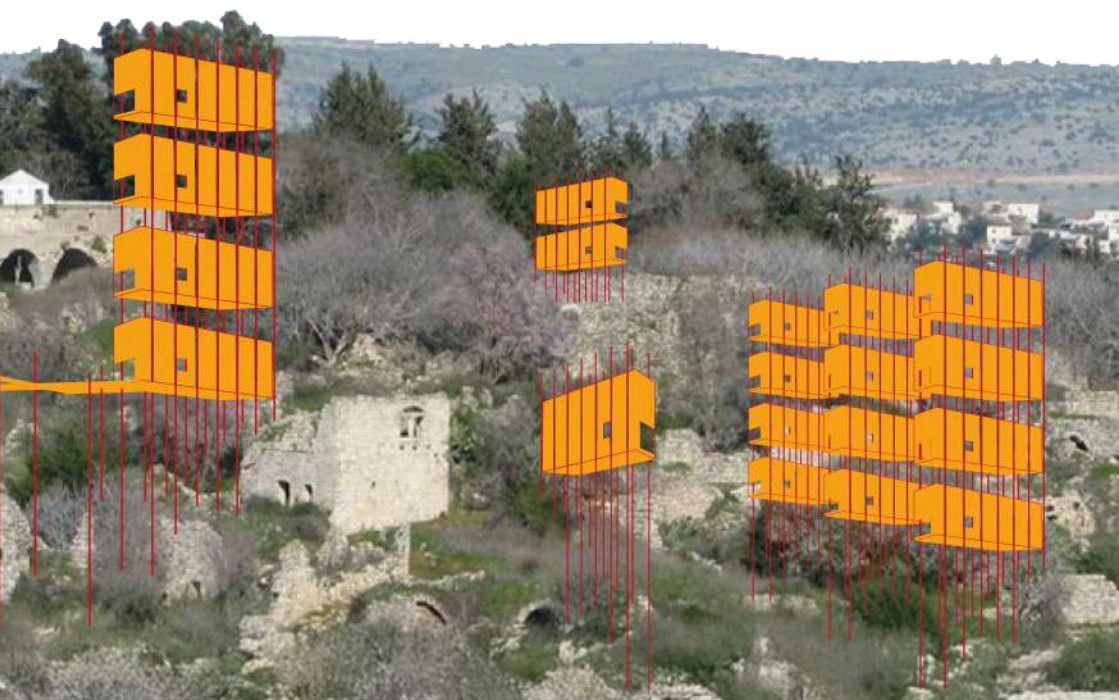
בעוד שכמעט ואין מידע מספק על האדריכלות של בתי הספר, הכנסייה המרונית דווקא מתועדת היטב, והיא המבנה המתוכנן היחיד במרחב. תכנונה התבסס על כללים שהוגדרו על ידי ההנהגה הדתית של הכנסייה המרונית, אך עם השנים נוספו לה אלמנטים בסגנון ורנקולרי, שהותאמו לצרכים ולמציאות המקומית.

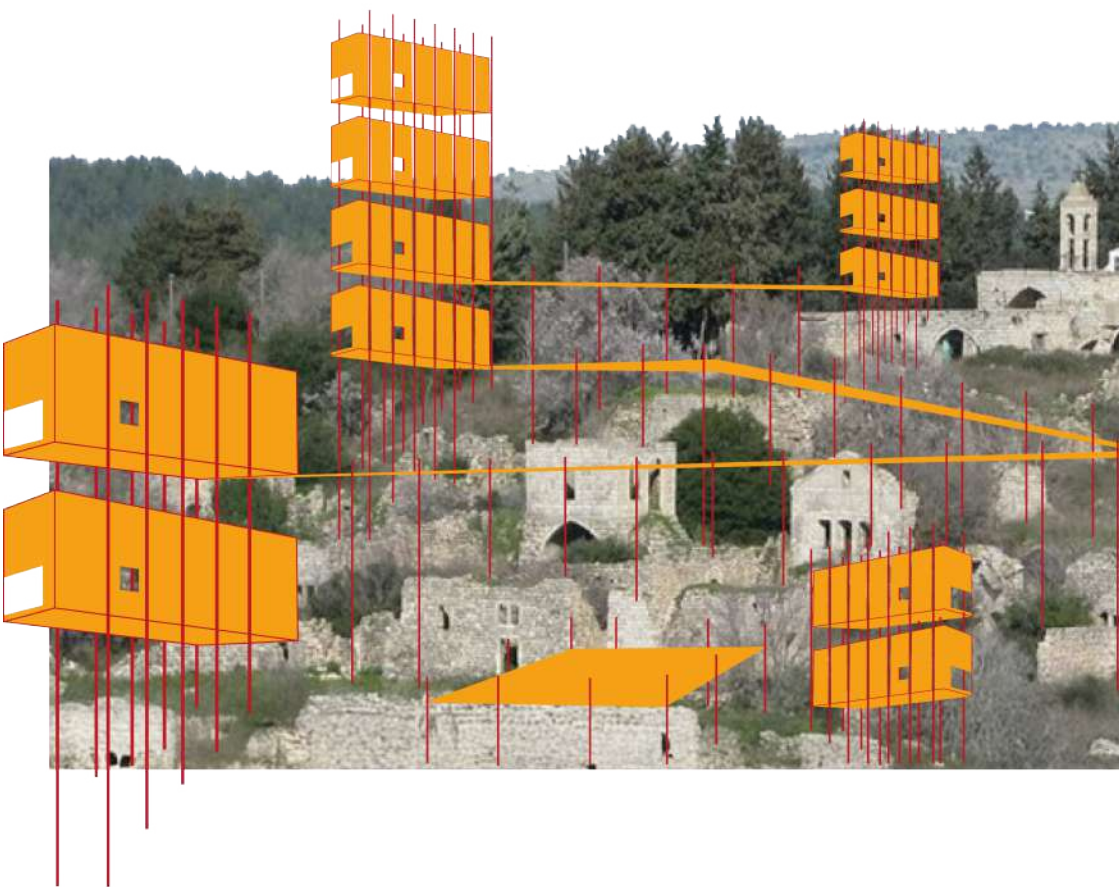
התערבות ופנטאזיה הוספת רקמה חדשה מעל הרקמה הקיימת

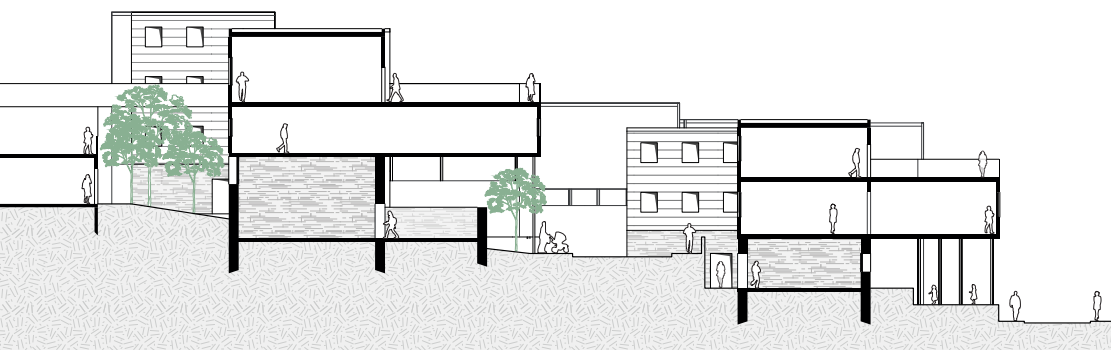
מאחר שמדובר בכפר שבו מתקיימים ניגודי אינטרסים רבים ובסוגיה מורכבת, ההתערבות המוצעת נשענת על גישה פנטזיונרית, המבקשת להתמודד עם המציאות הקיימת תוך הגשמת חלומותיהם של העקורים. בהתאם לכך, ההצעה היא לבנות "באוויר" – מעל המרקם הקיים. עם זאת, הבנייה באוויר אינה מתנתקת מהקרקע; היא שולחת אליה זרועות, ורגליה נטועות בה, וכך נשמר החיבור הפיזי והרעיוני למקום.

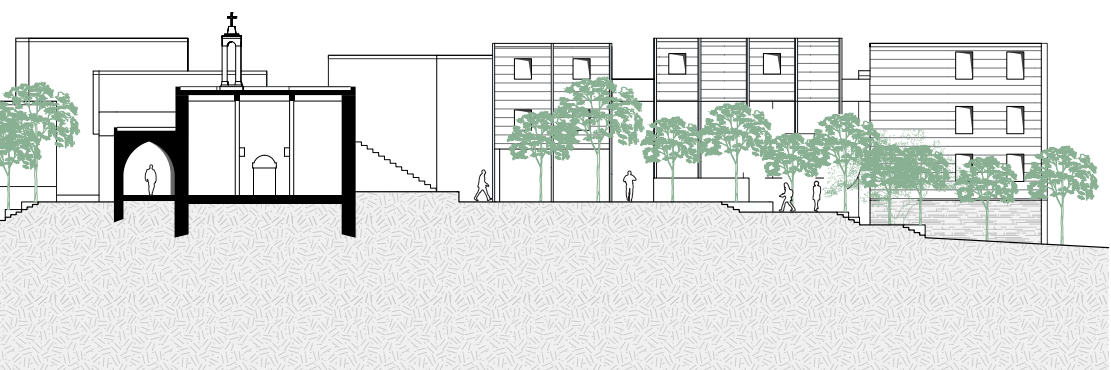
דימוי מתרגיל פנטאזיה - המציג החזון לבירעם ותגובה למצב קיים

ההתערבות נשענת על יצירת מבנה "טפילי" שמסוגל להחיות רקמה נטושה
והרוסה, תוך שמירה על המרקם הקיים וללא פגיעה בו. הטפיל מטפס מעלה, משיב
לבניינים ההרוסים את קירויים, ומוסיף להם אלמנטים חדשים – ובכך מעניק להם
חיים מחודשים.

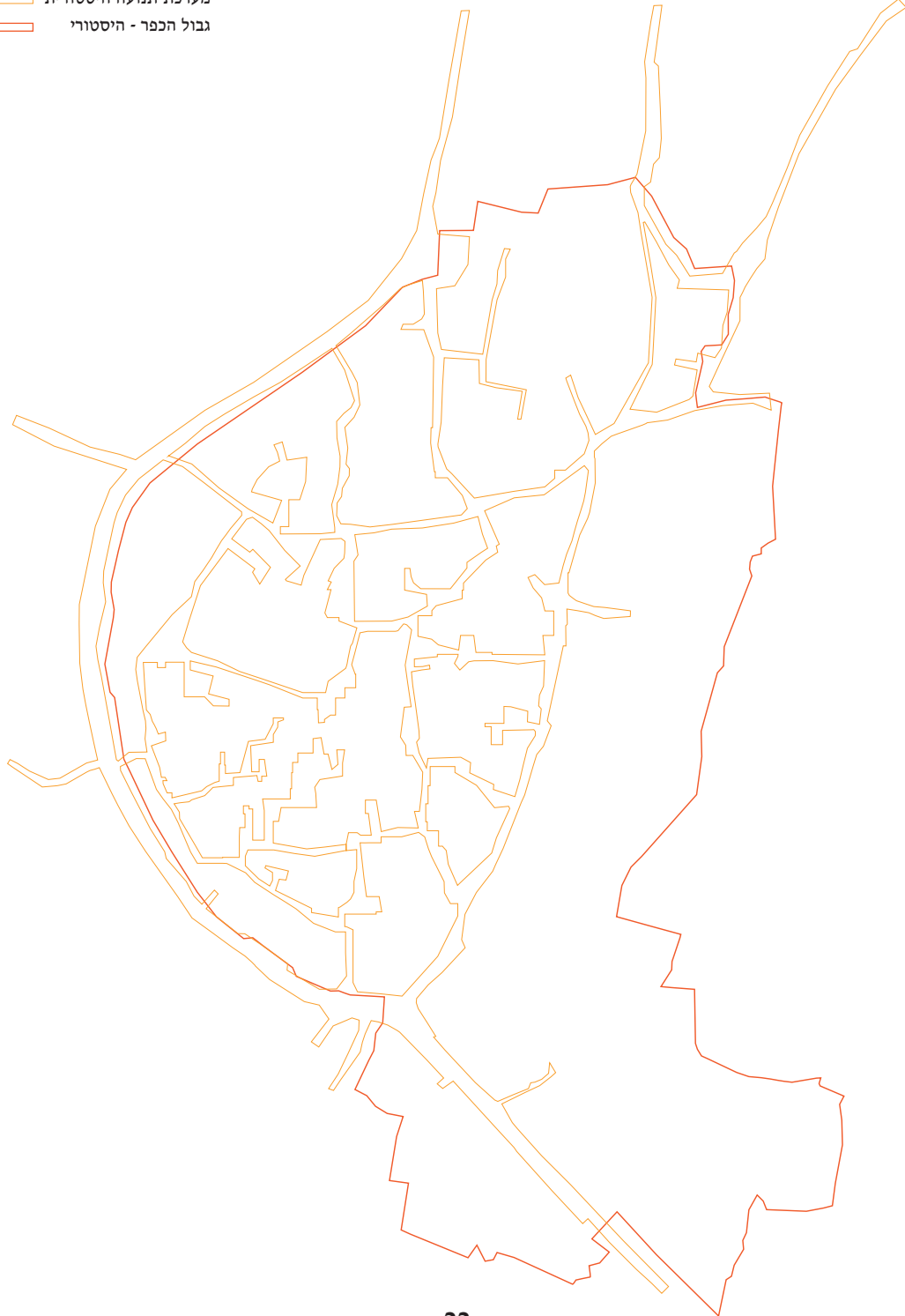
תתך SEC AA המציג את ההתערבות בכפר ההיסטורי

תתך SEC CC המציג את ההתערבות בכפר ההיסטורי

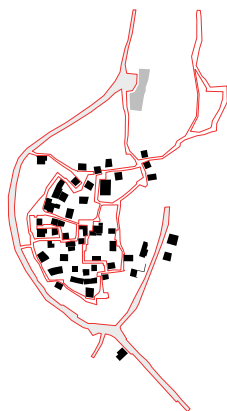
מערכת תנועה היסטורית

גבול הכפר - היסטורי

מערכת התנועה

הקמת מערכת תנועה חדשה

כדי להחיות את כפר בירעם, יש להתחיל קודם כל בהחייאת מערכת התנועה שלו, שכן מערכת זו מהווה את השלד שממנו צומח כל תכנון מודרני.

השלב הראשון היה מיפוי השרידים של מערכת התנועה ההיסטורית, מתוך הבנה של מרכיביה בעבר ובחינת המציאות הקיימת בשטח כיום. תהליך זה איפשר לגבש אסטרטגיה לתכנון מערכת תנועה בתקיימא.

בהתבסס על המערכת הקיימת, שורטטו צירים חדשים – חלקם יועדו לתנועת הולכי רגל, ואחרים נועדו לשמש ככבישים רשמיים. שילוב הצירים יצר סכמת תנועה מבוססת טבעות, המאפשרת את התפתחות הכפר, מרכזת את התנועה אל ליבת הכפר (הגבעה ההיסטורית), ומתמודדת עם הטופוגרפיה באופן יעיל. מבנה זה דומה במידה רבה לשלד ההיסטורי, שגם הוא תוכנן מתוך התחשבות מיטבית בתנאי הטופוגרפיה וניצולם.

- כביש קיים
- כביש חדש
- בניין היסטורי קיים
- בית קברות
- שביל חדש
- שביל היסטורי

שלד תכנוני

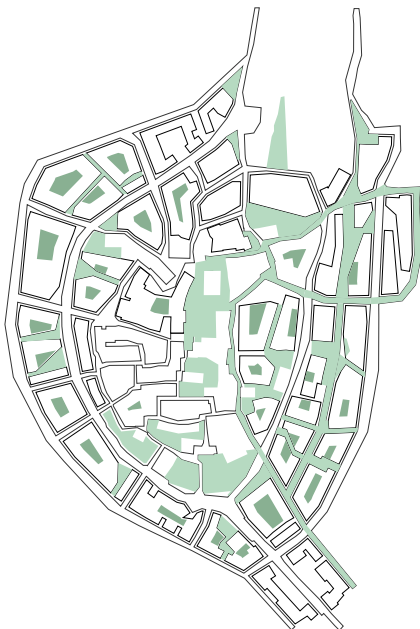
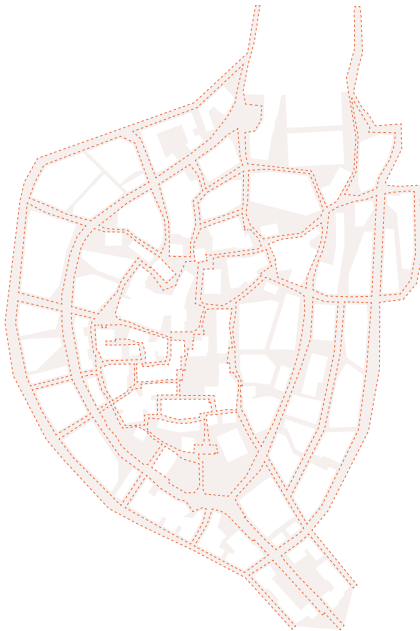
יצירת בסיס תפקודי ל כפר החדש

כדי להבטיח את החייאת הכפר ואת תפקודן המיטבי של כלל מערכותיו ורכיביו, נבנה שלד ציבורי המגדיר אילו מרחבים שייכים לציבור ואילו נחשבים לחללים פרטיים.

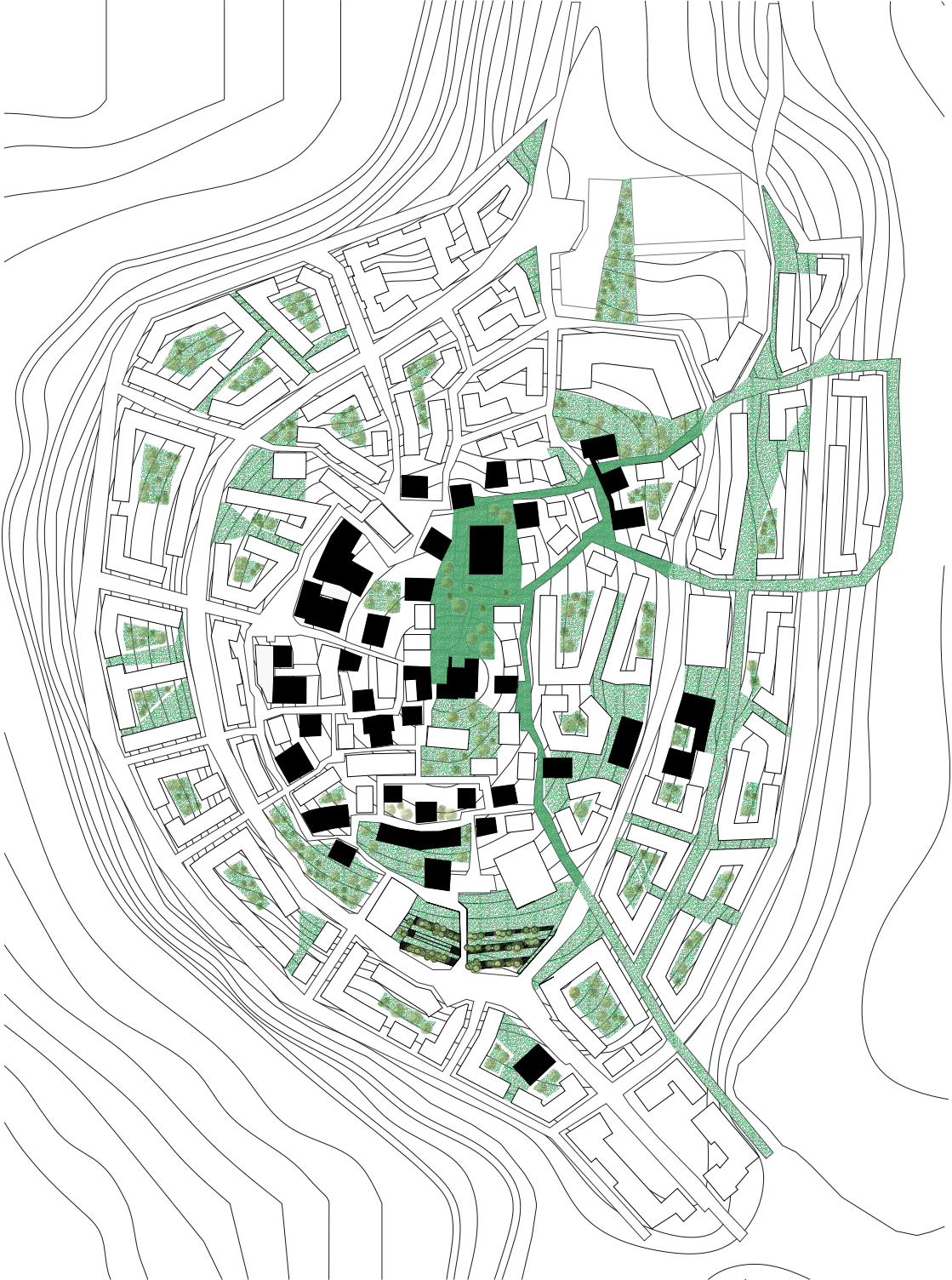
שלד זה כולל את מערכת התנועה של הכפר, לצד מעברים וחללים ציבוריים ספונטניים, המחברים בין שטחים ציבוריים מוגדרים – וכל זאת תוך חלוקה ברורה והגדרה מדויקת של השטחים הפרטיים.

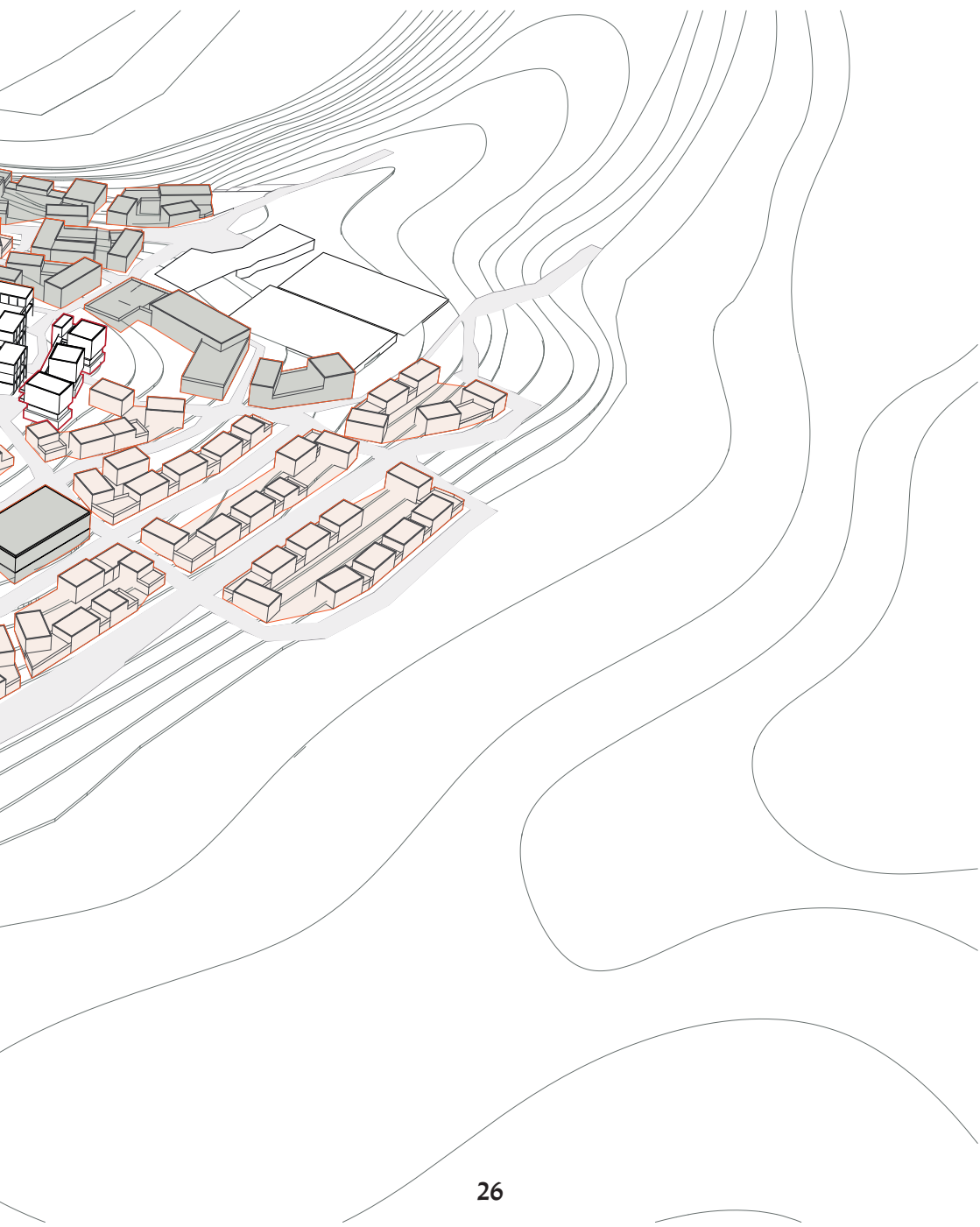
בנוסף להגדרת השטחים, השלד הציבורי משלב מרחבים ירוקים, כאשר חלק ניכר ממנו מוגדר כשטח ירוק ציבורי. לצד זאת, קיימים גם שטחים ירוקים סמיפרטיים, המאפיינים ומגדירים את גבולות השטח הפרטי ואת חלוקת הדירות בו.

בהתאם לכך, תכנון המבנים בתוכנית (השמאלית) בוצע בהתאמה לגבולות השלד הציבורי ולמערכת החללים הירוקים, אשר יחד יצרו את השלד הבנוי – הן במראהו והן בתפקודו.

- מערכת תנועה היסטורית
- גבול הכפר - היסטורי
- שלד ציבורי
- שטח ציבורי ירוק
- שטח סמי פרטי ירוק

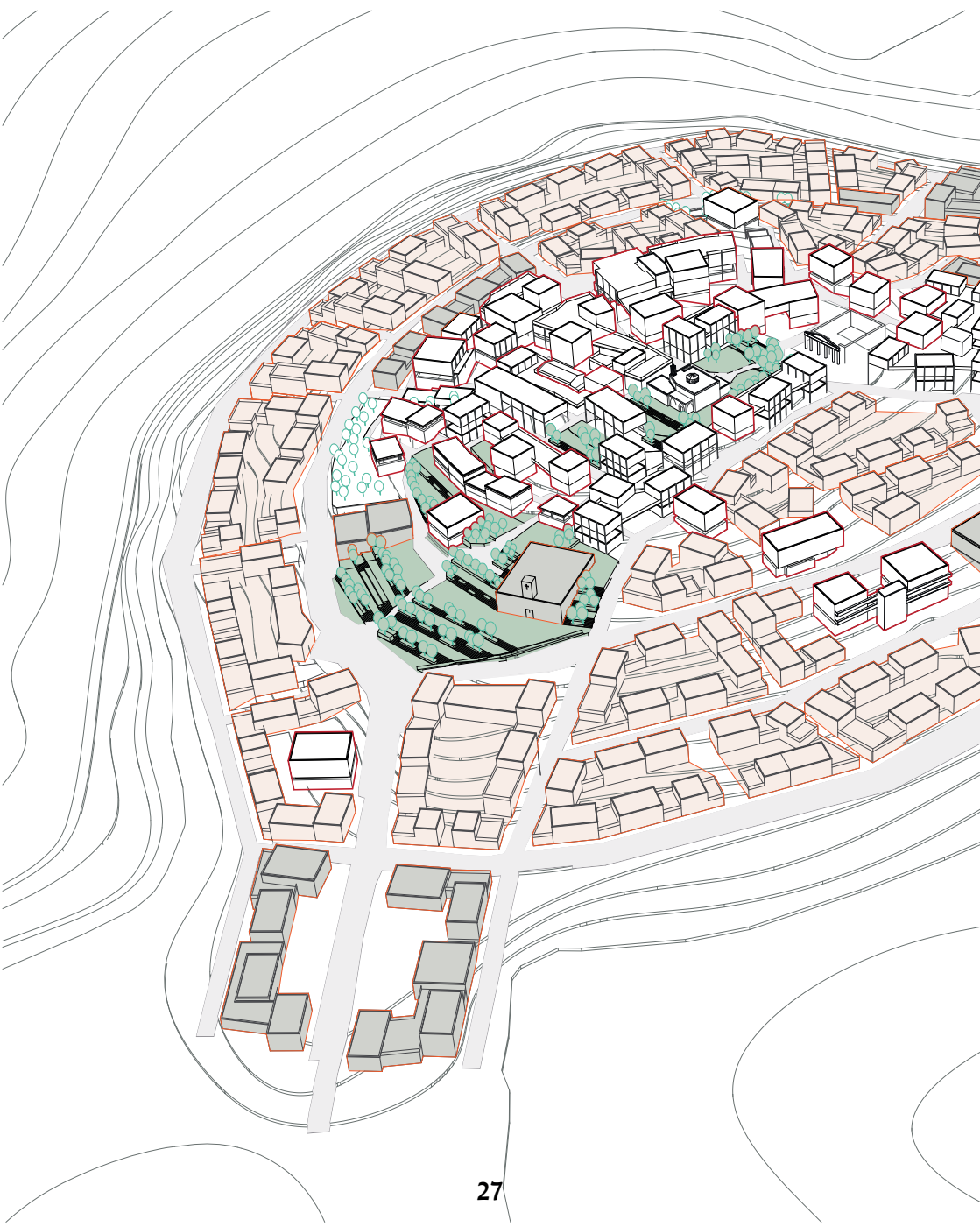

מבני היסטורי מחודש

בינוי חדש

בניין ציבורי

שטח ציבורי ירוק

סוגי בינוי וטפולוגיות

שתי גישות בתכנון - בינוי היסטורי \ בינוי חדש

בירעם החדשה תוכננה בשתי גישות שונות ובשלושה סוגי טופולוגיות. גישת התכנון הראשונה (מסומנת באדום בעמוד 26) מתייחסת לאזור ההיסטורי ולבינוי הקיים בו. גישה זו פועלת בתוך המרקם הקיים, מעליו ובתוכו, ובאמצעות פעולות אלו יוצרת מרחב ייחודי המשלב שרידי בינוי היסטוריים עם מבנים "טפיליים" המחיים את השרידים הללו.

גישת התכנון השנייה (מסומנת בכתום בעמוד 26) מתמקדת בבינוי חדש שיוקם מחוץ לגבעה ההיסטורית, בשטחים חקלאיים שלא נבנו בעבר. באזורים אלו התכנון מתבסס על מבני צמודי קרקע בשפה קובייתית, העוקבת אחר קווי הטופוגרפיה. התייחסות זו להפרשי הגובה יוצרת חלוקה טבעית בין המרחב הפרטי למרחב הציבורי.

לצד שתי שפות התכנון הללו קיימת שפה שלישית, הדומה לזו של המגורים החדשים, אך בקנה מידה גדול יותר. שפה זו מותאמת לבנייה ציבורית, במטרה להכיל פונקציות חיוניות להקמת הכפר מחדש. טופולוגיה זו מסומנת בצבע אפור בסכמה שבועמוד 26.

תוכנית המציגה את אזור ההתמקדות ואת גישות התכנון השונות

הטופולוגיות וגישות התכנון השונות בולטות גם ברמת התכנון המפורט – הן בבחירת החומרים, הן בקנה המידה של החללים והן בשפה האדריכלית. באזור החדש ניתן לזהות קומפלקסים של בתי מגורים, הכוללים חצר ציבורית משותפת וחזית מסחרית הפונה אל הכביש הראשי. לעומתם, המבנים ההיסטוריים המשוחזרים מקבלים תוספות של מבנים "טפיליים" – כאלו המטפסים עליהם, חודרים אל תוכם או מרחפים מעליהם.

בשפה זו, התכנון עוקב אחר שלד האבן ההרוס ומשתלב בו, תוך שמירה על אופיו ההיסטורי והוספת שכבה עכשווית המעניקה לו חיים חדשים.

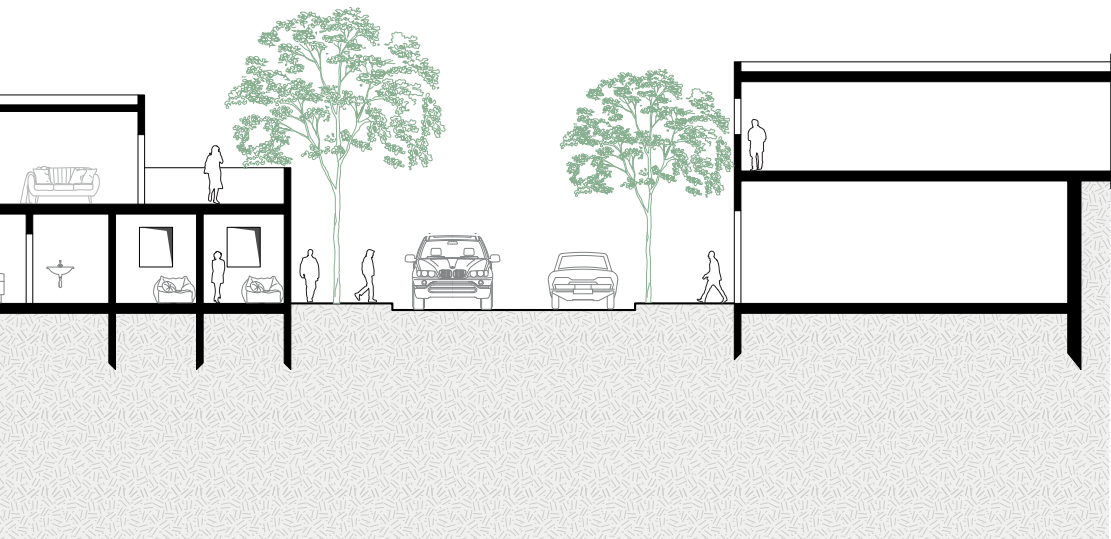
בנוסף לשתי השפות הללו, ניתן לזהות גם מבנים בעלי מפתחים רחבים וגדולים יותר, המותאמים להתכנסויות ופעילויות ציבוריות בקנה מידה רחב.

חתכים

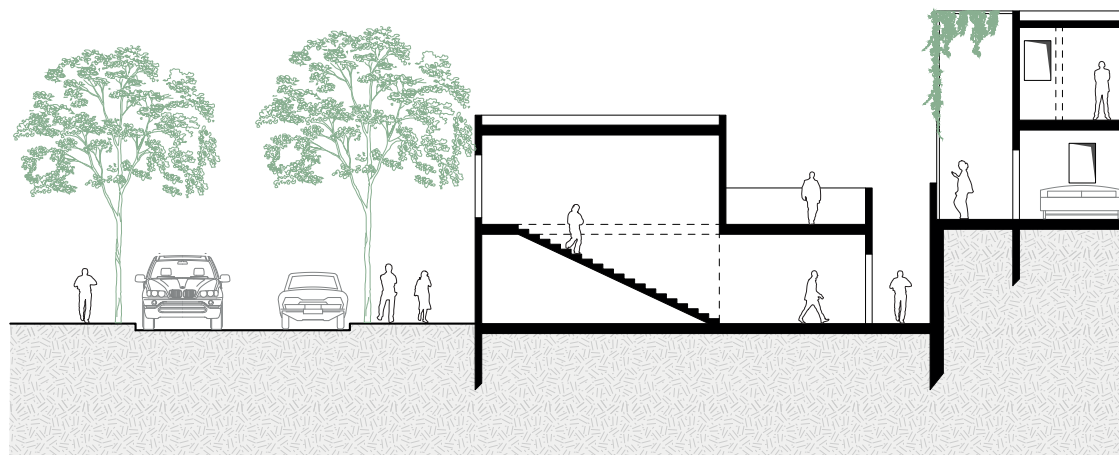
שתי גישות בתכנון - בינוי היסטורי \ בינוי חדש

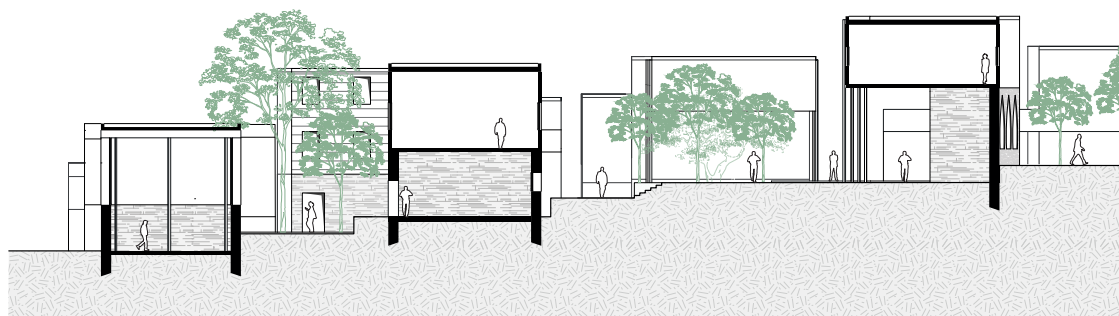
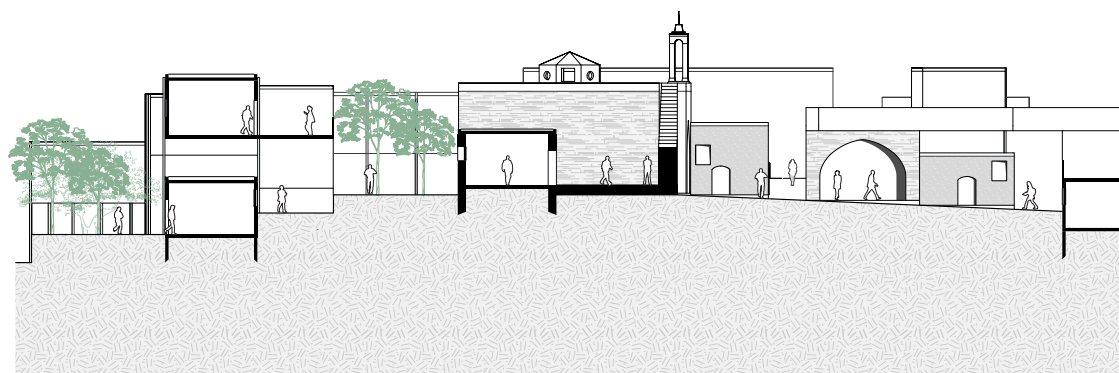
ההבדלים בגישות התכנון בין האזור ההיסטורי לבין האזור החדש ניכרים גם בחתכים. ההתייחסות לטופוגרפיה שונה לחלוטין – באזור החדש הבנייה היא צמודת קרקע ומתאימה את עצמה לקווי הטופוגרפיה, בעוד שבאזור ההיסטורי הבנייה "מרחפת" מעל המרקם הקיים ונשארת מנותקת מהקרקע.

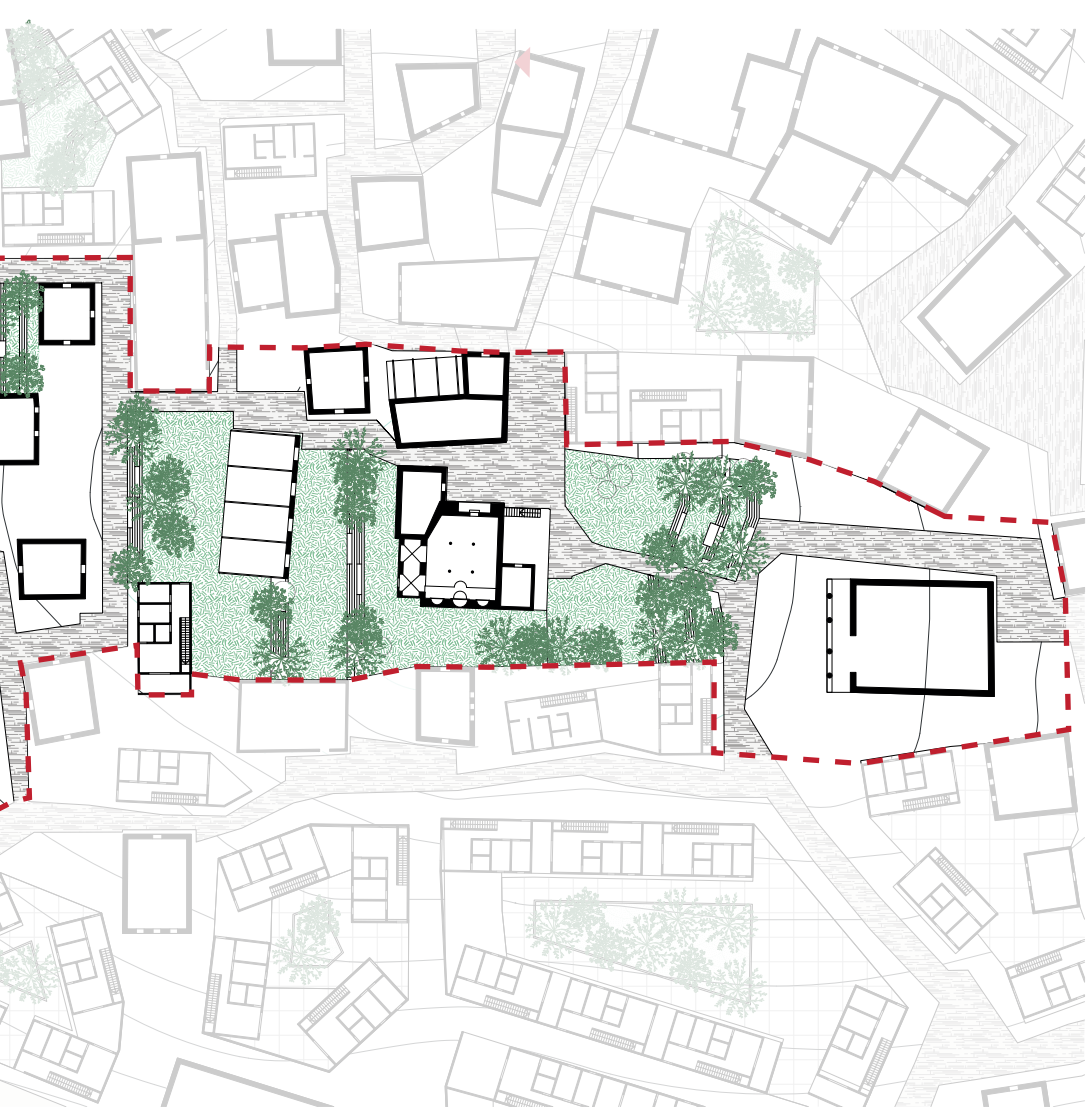
מלבד ההיבט הטופוגרפי, ניתן להבחין גם בהבדלים בחומריות, בחוויית המרחב ובשפה האדריכלית, המשקפים את אופיו הייחודי של כל אחד מהאזורים.

חתך SEC BB המציג את הבניה החדשה ברובע החדש

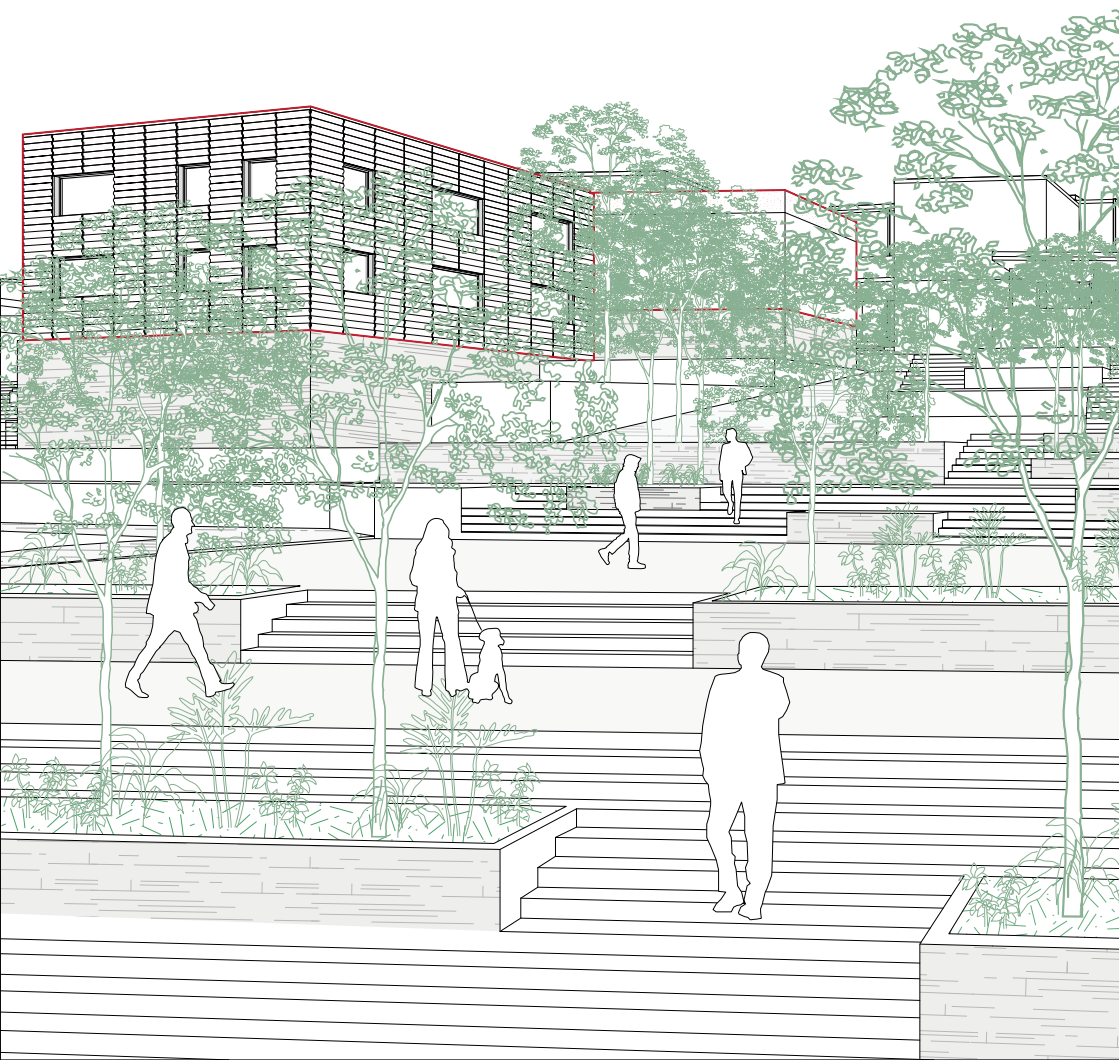

תוכנית המציגה את אזור ההתמקדות ואת החלל הצבורי הירוק

בנוסף לבינוי ולטופולוגיות השונות, ניתן לזהות את החצרות הסמיפרטיות המשולבות בתוך הקומפלקסים החדשים. לצד אלה תוכנן שטח ירוק ציבורי החודר אל תוך הכפר ההיסטורי, ויוצר בו מרחב מפגש איכותי המשרת הן את התושבים והן את המבקרים, תוך תפקוד כמוקד תיירותי-כלכלי. חלל זה משמש כנקודת קבלה למבקרים, ומוביל אותם במעלה הגבעה אל לב הכפר ההיסטורי.

ציר ציבורי ירוק מסלול הליכה ציבורי, תירותי, היסטורי וטבעי

בבירעם החדשה קיימים שני חללים מרכזיים המיועדים לקבל את הציבור ולשרת אותו. הראשון הוא שער הכפר – חלל המורכב מטרוסות וצמחייה, המוביל אל ראש הגבעה. חלל זה (המופיע בתמונה בעמוד 39) מקבל את פני הבאים באמצעות מדרגות רחבות, שבשני צדיהן ממוקמים מבני ציבור חדשים, כגון כנסייה ובית המועצה. בהמשך, הוא מתחבר לסמטאות הקיימות ומוביל אל מרכז הכפר, השוכן בראש הגבעה.

מרכז הכפר ממוקם בין הכנסייה ההיסטורית לבין שרידי בית הכנסת. החלל שביניהם, שכיום נטוש ומוזנח ואף משמש בפועל כגדר הפרדה, מתוכנן להפוך לשטח ציבורי פעיל וחי, שיחבר בין שני המבנים ההיסטוריים.

בין שני החללים הציבוריים הללו משתרע רצף של חצרות וסמטאות, היוצרות חוויה מרחבית שמשלבת בין ההיסטורי למודרני.

גנים ציבורים וחללי מפגש אנטימים ברובע ההיסטורי

לדוגמה, החצר האחורית של הכנסייה המרונית ההיסטורית משמשת כאזור מפגש ציבורי אינטימי ושקט, עשיר בפרטים, המשמש כחלל מקשר בין מבני ציבור שונים.

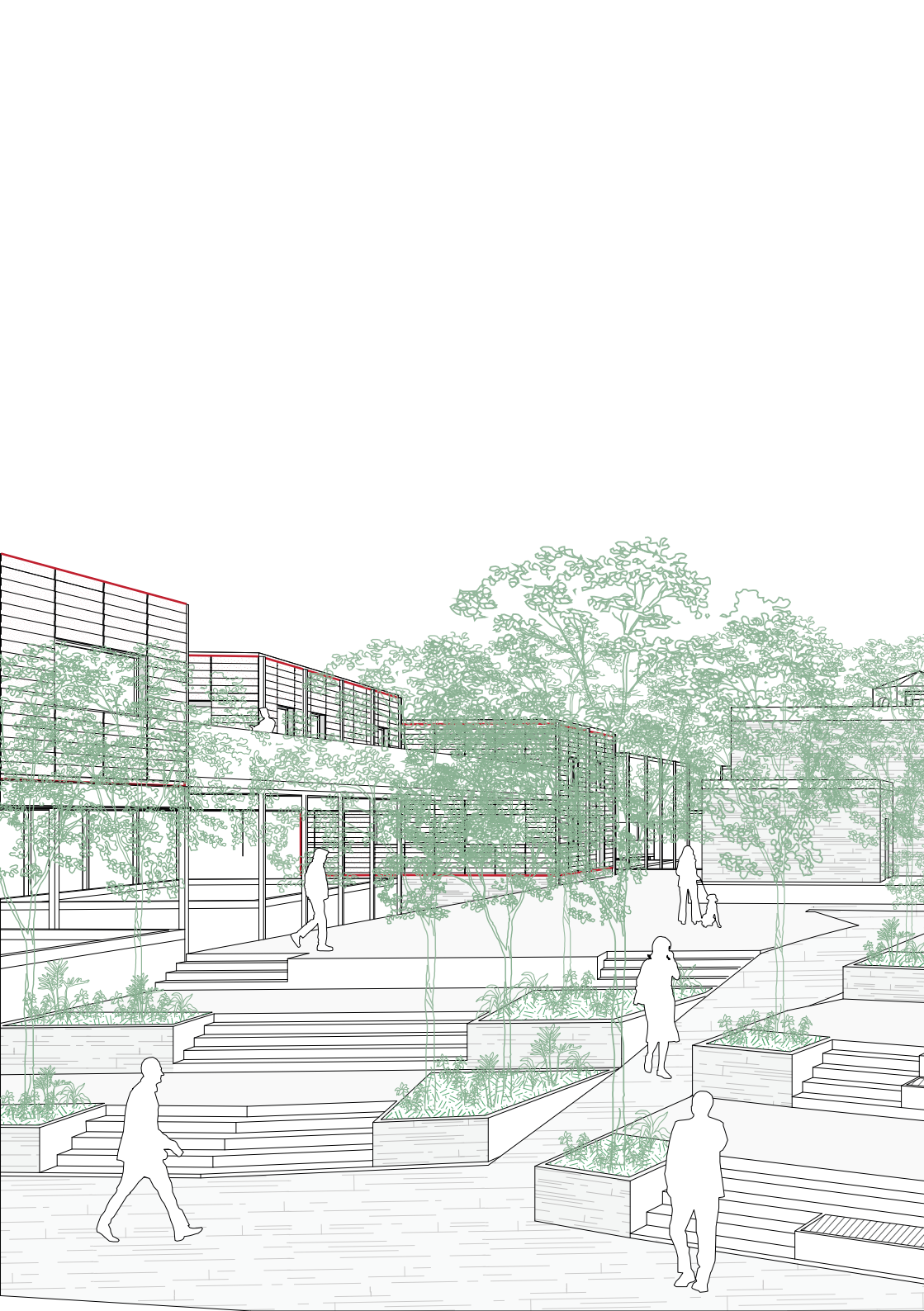
מבט המציג את שיטות התכנון וההתערבות השונות במרקם ההיסטורי

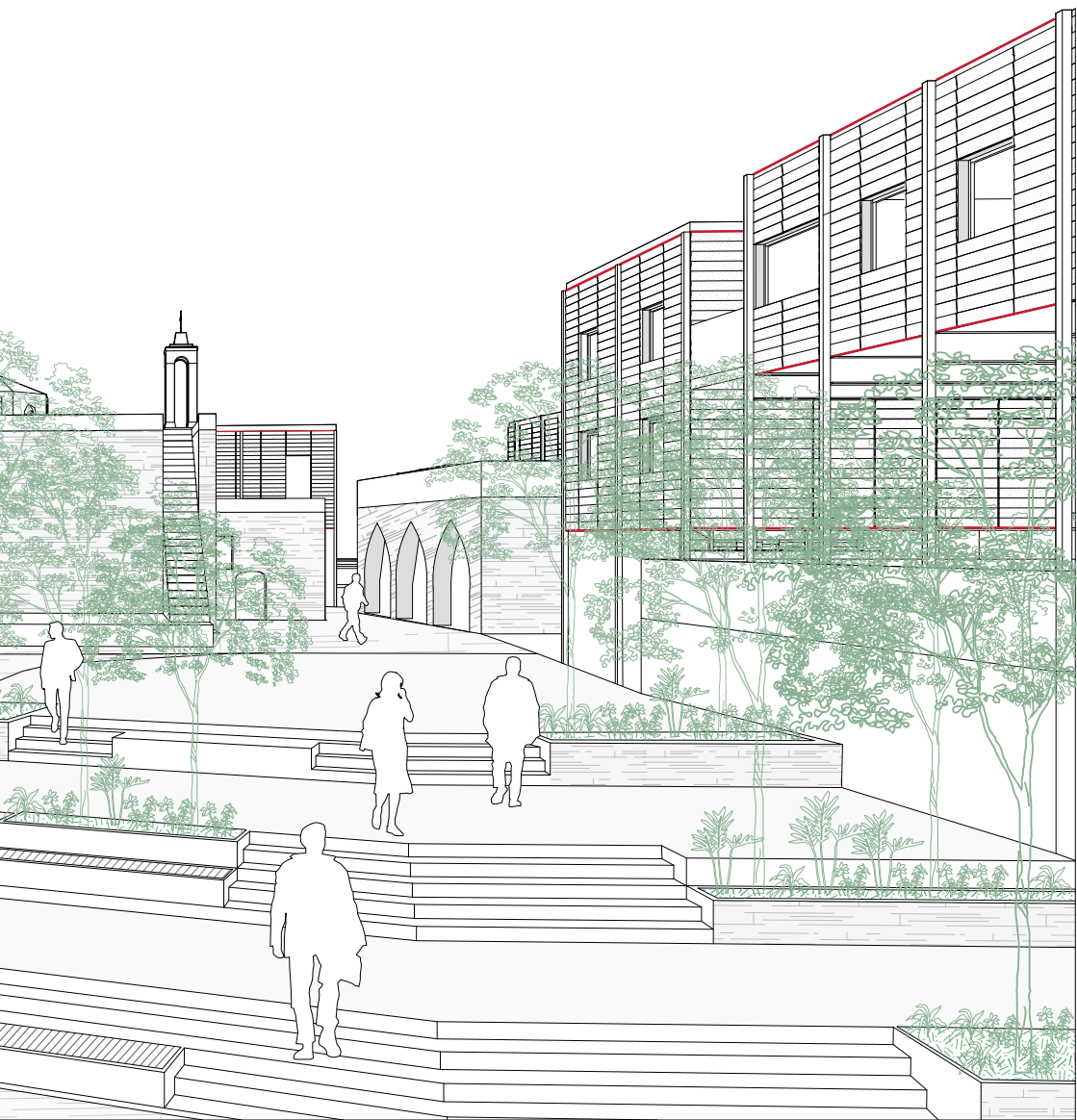
כמו גם הדרכים ושביילי ההליכה, המאפשרים מפגשים ספונטניים ומציגים שיטות שונות של התערבות במרקם הקיים, לצד מופעים מגוונים של מבנים היסטוריים משוחזרים.

סמטאות הכפר ההיסטורי לאחר ההתערבות

בנוסף, אותן סמטאות יוצרות חוויה של גילוי וחיפוש אחר גני כיס נסתרים, המשתלבים במרקם הכפר ההיסטורי. לצד זאת, ניתן לזהות גם את חוויית ה"ריחוף" והקצאת קומת הקרקע לשימוש ציבורי.

רשימת מקורות

1. ועדת ליבאי 1993 – ועדת השרים לענין איקרית ובירעם, הצעת פתרון לסוגית כפרים בירעם ואיקרית.

2. כפר ברעם נשא תגזיר ואقتלא – الأستاذ كامل يعقوب

3. כפר ברעם الأرض والانسان – الاب يوسف سوسان

4. Al Awda Movement Archives

5. CUB (Committee of the Uprooted of Kfar Bir'im) Archives

6. Maronite Church, Holy Lands Archives

7. Jish Municipality – Demographic Statistics

8. Participatory Art In Kufr Bir'im : Fissures For Suppressed Histories – Irit Carmon
Popper & Alona Nitzan – Shiftan, Summer 2018

9. Returning to Kfar Bir'im – BADIL Resource Center, October 2006

10. The Sacredness of space and its values in the Maronite church in Lebanon a fusion
between liturgy and place – Joseph Kiprianos